

**Пророкувати зі сцени:
огляд сценічних адаптацій драматичної поеми Лесі Українки
«Кассандра»**

Довкола драматургії Лесі Українки, зокрема й «Кассандри», утвердився міт про несценічність. Цю тезу повторюють часто й у різних контекстах, від перших літературних критиків і до сучасних режисерів і театральних оглядачів. Проте на межі першого і другого десятиліть ХХІ століття, через понад сто років після написання, ця драма виявилася однією із найбільш продуктивних для осмислення української історії і сучасності.

Метою статті є огляд сценічних постановок драматичної поеми «Кассандра» Лесі Українки, що здійснені в Україні та за її межами від першої інсценізації 1967 року в Канаді і до прем'єр сезону 2023/2024 років.

В основі **методології дослідження** міждисциплінарні студії, які поєднують літературознавчі, мистецтвознавчі та культурологічні дослідницькі методології. Для здійснення огляду сценічних постановок драми Лесі Українки застосовано метод бібліографічного пошуку й систематизації матеріалу, джерелознавчий підхід застосовано для пошуку й опрацювання архівних документів, матеріалів періодики, історико-типологічний для висвітлення історії постановок, компаративний метод для аналізу сценічної версії у її зіставленні з текстом драматичної поеми, інтермедіальні студії для аналізу взаємодії мистецтв.

У **результаті дослідження** здійснено огляд постановок драматичної поеми «Кассандра» Лесі Українки в українських театрах, а також поза межами України. В огляді враховано також сценічні дійства, до яких включено тексти драматичної поеми «Кассандра» Лесі Українки, більшість із яких сучасні постанови. У дослідженні уперше зібрано й систематизовано інформацію про два десятки постановок драматичної поеми «Кассандра» Лесі Українки. На основі компаративного аналізу здійснено огляд сценічних адаптацій літературного твору, режисерські рішення, проаналізовано рецензії на прем'єри, інтерв'ю та театральні анонси. У межах дослідження уперше здійснено огляд матеріалів першої постанови драматичної поеми в українському театрі «Заграва» 1967 року, спростовано поширену в медіа думку про першу сценічну адаптацію «Кассандри» на київській сцені 1970 року.

У **висновках** підсумовано історію сценічних адаптацій драматичної поеми Лесі Українка «Кассандра», яка за життя авторки не побачила світла рампи й навіть уважалася несценічною драмою. Сучасні інсценізації засвідчують, що ця драма є однією із найпродуктивніших, яка таїть глибинні смисли повторюваності світової історії. 150-річний ювілей Лесі Українки 2021 року й сучасна російсько-

українська війна актуалізували цю драму й повернули в суспільний дискурс через численні театральні постановки й запропонувала множинність прочитань та інтерпретацій.

Ключові слова: Леся Українка, Кассандра, сценічна адаптація, кіноадаптація, фільм-вистава, сценографія, перформанс, драматична поема, інтермедіальність, компаративістика, рецензія.

Вступ

«Так склалося, що твір поетеси досі не бачив світла рампи. На сцені театру Франка перше його сценічне народження», – читаємо у театральній брошурі 1970 р. про постановку драматичної поеми Лесі Українки «Кассандра» (Українка, 1970). Це цитата побутує до нашого часу в різних медіа, підживлюючи міт про київське «сценічне народження» «Кассандри». Суспільний мовник «Радіо Культура» актуалізував київську постановку у своїх етерах у дні ювілейних святкувань 150-річчя Лесі Українки в лютому 2021 р. Упродовж останніх років саме ця драма у фокусі уваги режисерів й літературознавчих досліджень, передусім внаслідок суспільно-політичної ситуації та подій російсько-української війни.

На сьогодні ні в літературознавстві, ні в театрознавчих дослідженнях немає цілісного огляду сценічних постанов «Кассандри». Інформація про постановки драми розпорошена, фрагментарна, кожен із дослідників, хто працював над цим матеріалом, натрапляв на поодинокі згадки. Певну пошукову й систематизаторську роботу здійснили укладачі бібліографічного довідника «Леся Українка на театральній сцені» (2021), що побачив світ напередодні 150-річчя від дня її народження. Видання відстежує постановки Українчиних драм та несценічних творів, які були зіграні на театральних сценах від 1899 до 2020 років. Показчик, на жаль, не є повним, до переліку включено лише три постанови «Кассандри»: київську (1970), запорізьку (1971) та Експериментального театру НаУКМА (2002). Упорядники Повного академічного зібрання творів Лесі Українки в коментарях до драматичної поеми згадали про першу діаспорну постанову 1967 р. й наголосили на трьох знакових: київській 1970 р., запорізькій 1971 р. та донецькій 2009 р. (Українка, 2021: 321).

Мета пропонованого дослідження – виявити та проаналізувати сценічні постановки драматичної поеми «Кассандра» Лесі Українки, здійснені в Україні та за її межами. У нашому огляді проаналізовано майже два десятка постановок драми та інших сценічних дійств, до

яких включено тексти драматичної поеми «Кассандра» Лесі Українки, більшість із яких сучасні постанови.

Методи й методика

Дослідження міждисциплінарне, поєднує літературознавчі, мистецтвознавчі та культурологічні студії. Для здійснення огляду сценічних постановок драми Лесі Українки застосовано метод бібліографічного пошуку й систематизації матеріалу, джерелознавчий підхід застосовано для пошуку й опрацювання архівних документів, матеріалів періодики, історико-типологічний для висвітлення історії постановок, компаративний метод для аналізу сценічної версії у її зіставленні з текстом драматичної поеми, інтермедіальні студії для аналізу взаємодії мистецтв.

Виклад основного матеріалу

Перша відома на сьогодні театральна постава драматичної поеми Лесі Українки відбулася в Канаді 1967 р. Її здійснив український театр «Заграва», заснований 1953 року в Торонто (Канада), що іменував себе «драматичний ансамбль». Роботу над постановою «Кассандри» Лесі Українки розпочав тодішній мистецький керівник театру Слав Теліжин, а згодом перейняв Юрій Бельський, який і завершив виставу. У Торонто 2013 р. вийшла книжка до ювілею театру, яка містить багато фактажу про постанову «Кассандри»: афіші, програму з описом і виконавцями ролей, світлини з вистави й кілька рецензій у тодішніх часописах діаспори (Гайдабура, 2013).

Програма до постанови вводить в основні проблеми сценічної дії. Опис вистави розпочинається з підступного ворожого дару – троянського коня й пересторог Кассандри не приймати його. *«Голосом вопіючого в пустині» назвали Кассандрині застереження творці вистави, а жреця Гелена характеризують як «фальшивого амбіціонера-політика, який намовляє сліпу масу народу прийняти нечистий дар ахайців»* (Гайдабура, 2013: 72). В одній з рецензій на виставу читаємо: «Бо ж Кассандра не говорить виключно до троянців, вона говорить до нас. Вона говорить мовою Лесі Українки до своїх земляків, яких перестерігає, щоб не допустили до себе чужих “троянських коней”. 15 років після написання Лесею Українкою “Кассандри” нація напустила цих “троянських коней” до себе і наш зрив до волі й державности закінчився невдачею. Сьогодні еміграція теж напускає тих “троянських коней” і ми їх можемо бачити скрізь...» (Гайдабура, 2013: 82).

Ідейна інтерпретація сценічної версії Ю. Бельського гостроактуальна для того часу, коли Україна перебувала в під-радянській окупації, а велике число українців продовжувало національну й державну справу в еміграції. В анонсі вистави зазначено: «Аналізуючи причини занепаду античної Трої, велика поетеса – Кассандра нашого народу, Леся Українка, – ідентифікуючи себе з троянською ясновидицею, в полум'яних словах своєї драматичної поеми перестереігає свою націю не пускати в душу народу чужих та ворожих ідеологій <...>. Багато народів були розбиті та зламані фізично. Але дух народів, їх біологічна воля до життя, не могли бути зламані. Враховуючи помилки свого минулого, нарід збирає сили для нової боротьби за своє краще майбутнє», – такий життєствердний посил дають творці вистави своїм глядачам, кажучи словами драматургині «Нема руїни! Є життя... життя!...» (Гайдабура, 2013: 72).

Запису першої інсценізації «Кассандри» не збереглося, тож певне уявлення про неї маємо з рецензій у часописах. Театральні критики мали високі очікування до вистави, були добре обізнані з драмою Лесі Українки та світовою культурною спадщиною, усі вбачають контексти тогочасної ситуації українського народу й держави. Актуальними є ідеї творців першої сценічної «Кассандри» для українців в Україні і за її межами і сьогодні. «У жорстокий час, коли відбувається безоглядна боротьба за буття народу, не може бути місця на кволий сантименталізм та нерішучість», – читаємо імператив-послання для української спільноти від творців постанови (Гайдабура, 2013: 72).

В Україні перша постановка драматичної поеми «Кассандра» відбулася 1970 року, напередодні сторіччя від дня народження Лесі Українки, в Київському театрі української драми імені Івана Франка. У виданій сценічній редакції бачимо акценти, які поставили творці вистави в підрадянській тоді Україні: боротьба з «філософією прагматизму, з лицемірством, пристосовництвом, неправдою» (Українка, 1970). Ключовим словом виділено поняття «правди», в описі вистави у брошурі це єдине слово, написане прописними літерами: «Кассандра, для якої єдиною міркою всіх діянь людських є ПРАВДА – веде нерівну боротьбу з обмеженим ворожим оточенням. Троя приречена на загибель. Люди, що мислять егоїстично, не хочуть дивитися правді в вічі, різноманітною брехнею прикривають свої ганебні вчинки, не можуть врятувати Трою. Кассандра намагається змінити хід подій, попереджаючи про неминучу трагедію, але нічого зробити не може, не вміє переконати людей, довести їм правду. Кассандра бачить і розуміє,

що шлях, по якому іде, несе їй особисті страждання і муки, але не відмовляється від свого наміру. Безкомпромісну правду, чесність, людяність поетеса і театр оспівують» (Українка, 1970). Режисером-постановником вистави й автором сценічної редакції був Сергій Сміян, вже тоді досвідчений режисер, яких працював у 1960-х роках у львівському й запорізькому театрах.

Сценічна версія йде послідовно й майже дослівно за текстом драми, витримана в одній інтонаційній манері, передає суворість, трагізм і безвихідь. Талановита гра акторів, чіткість дикції, витриманість музичного супроводу навіть через кілька десятиліть дозволяють пережити трагізм подій і відчувати стиль вистав далеких 1970-х. Так творці прагнули наблизити її до монументалізму античної драми.

У цій виставі варто говорити також і про сценографію Федора Нірода, випускника Київського художнього інституту, в минулому учня видатних українських митців національного відродження, зокрема Федора Кричевського, Михайла Бойчука, Володимира Татліна та Олександра Богомазова. Стиль Нірода, який характеризують лаконізм та конструктивізм, позначився і на виставі «Кассандра». У збережених в музейних архівах й опублікованих в альбомних виданнях ескізах вистави звертає на себе увагу образ Кассандри, зображеної з мечем у руках.

Певне уявлення про поставу Сергія Сміяна дає кіноверсія «Кассандри» в поширеному тоді жанрі фільму-вистави, яку відзняли на телестудії «Укртелефільм» 1974 р. (режисери: Сергій Сміян та Юрій Некрасов, оператор Анатолій Ващенко, художник-оформлювач Віталій Ясько). Головну роль Кассандри у кіноверсії, як і у виставі, зіграла талановита акторка Юлія Ткаченко. Знаний театральний критик Олег Вергеліс писав про акторку, що її вирізняв гордий і суворий стиль, інколи трохи відсторонений, огранений її «давньо-грецьким» тембром (Вергеліс, 2008). Запис кіноверсії оприлюднено на ютуб-каналі Львівського кіноцентру (Lviv Film Center).

З нагоди 100-річного ювілею Лесі Українки за постановку «Кассандри» взялися й у Запоріжжі. 1970 р. новопризначений головний режисер Запорізького обласного українського музично-драматичного театру Микола Равицький зважився на театральну версію драматичної поеми Лесі Українки. «Рік 1971 після “Кассандри” став зламним в історії театру – з приходом Миколи Равицького в театрі відбулася еволюція: “Де торжествував театр епічних полотен,

показується сьогодні напружена битва ідей, театр строгий, виразний, образний»», – відзначають критики (Знаменні та пам'ятні дати Запоріжжя, 2020).

М. Равицький зауважував, що його заповнили масштабні й епічні п'єси Лесі Українка і майже символічного звучання образи, й він «з надзвичайною обережністю ставлячись до п'єси», створив власний варіант, «дбаючи про стрункість, динаміку сценічної дії, скульптурно виразне вираження конфлікту» (Знаменні та пам'ятні дати Запоріжжя, 2020: 50).

Основні тези рецензій на постановку Миколи Равицького такі: «Вистава полонить значущістю того, що відбувається. Усі компоненти взаємообумовлені. Вистава – строга і монолітна – не підбереш іншого слова. Драматичне напруження у виставі весь час зростає, воно досягає в фіналі кульмінаційного злету. Сюжет вичерпаний, але думка не зупиняється. Сценічна дія піднімається до глибоких філософських узагальнень <...>. Режисерський малюнок вистави строгий, лаконічний, але одночасно й рельєфний, яскравий та переконливий. Вдалися масові сцени – вони вийшли яскравими, скульптурними, підкреслюючи драматизм подій, вони чудово передавали настрій...» (Знаменні та пам'ятні дати Запоріжжя, 2020: 51).

Після 1971 р. «Кассандра» мала дуже тривалий антракт аж до рубежу століть – на сьогодні не виявлено постановок за наступні майже три десятиліття.

2002 р. постановку «Кассандри» здійснила видатна театральна художниця Олена Богатирьова (1963–2017) у Київському експериментальному театрі, що діяв при Національному університеті «Києво-Могилянська академія». Це був задум художниці вийти за межі візуального мистецтва і зробити цілу виставу, тож Богатирьова здійснила сценічну адаптацію, режисуру, розробила художнє бачення і пластичне рішення, а також музичний супровід. Особливістю цієї постановки було поєднання драматичної поеми Лесі Українки й однойменного оповідання німецького прозаїка ХХ ст. Ганса Еріха Носака, несподіване для драматургії, але яке відповідало ідейному задуму режисерки – зробити виставу-подорож крізь історичні епохи від часів падіння Трої й до сучасності.

В інтерв'ю журналу «Кіно-Театр» 2002 р. Олена Богатирьова згадує одне із найсильніших театральних вражень із її дитинства – вистава «Кассандра» Лесі Українки Київського театру імені Івана Франка (Суботіна, 2002: 18–19). «Для мене, – пояснює режисерка, –

п'єса Лесі Українки й новела Носсака так взаємодоповнювали одна одну, що виникнення ідеї об'єднати обидва твори в одній виставі було просто невідворотним» (Суботіна, 2002: 18–19). «Кассандра» Лесі Українки й Г. Е. Носсака слугують свого роду прологом й епілогом, за задумом режисерки, а між ними – «лише миттєвий спалах, безкінечно повторюване у вічності вбивство Кассандри й Агамемнона» (Богатирьова, 2004: 69).

В основі задуму інсценізації – ідея про вічні питання життя і смерті, пошуки істини і справжнього призначення людини. Експериментальна вистава видалася виключною, несподіваною, ексцентричною, особливо це помітно в костюмах до вистави – карнавальних, яскравих, навіть дещо епатажних. Головна героїня в цій версії вистави страждає від свого пророчого дару, від споглядання голої правди, яку відмовляються бачити інші. Богатирьова каже, що її Кассандра – це людина, яка «сприймає життя в усій повноті, з відкритими очима, закликає не жити ілюзіями, якими б привабливими вони не видавались: «Життя в ілюзії не приносить нічого, крім розчарування. Повноцінне Життя вимагає від Людини свідомого до себе ставлення». Її «Кассандра» – це вистава про спокуту, неправильний життєвий вибір: «Кассандра відмовила Фебові-Аполлону, який, насамперед, є богом світла. Вона відвернулася від Світла – і в її життя увійшла Смерть...» (Богатирьова, 2004: 69).

Через сто років від часу завершення драматичної поеми у Ялті, «Кассандра» повернулася до Криму – 2007 р. на сцені народного любительського ексклюзив-театру «Сім Муз», що діяв при Музеї Лесі Українки від керівництвом Олександри Вісич у співпраці з Кримським гуманітарним університетом (режисерка Тетяна Павлюк). На відміну від багатьох професійних театрів, які не часто злучають до роботи над постановою консультантів з літературної царини, у театрі «Сім Муз» переважали фахові філологи, тож, як зауважувала Світлана Кочерга, робота над текстом нагадувала радше філологічні студії-семінари (Кочерга, 2007).

Творці вистави знайшли оригінальне прочитання образу троянської пророчиці Лесі Українки через роздвоєння постаті, ввівши для заголовної ролі двох акторок. «Роздвоєння пророчиці досить відчутне у драматичній поемі, – зауважує Світлана Кочерга. – Це дозволило театру піти на сміливий експеримент: одна Кассандра <...> покійно несе свій хрест віщування, вона повсякчас терзає своїх близьких трагічним передбаченням загибелі Трої, друга, alter ego Кассандри

<...>, приречена мучити сама себе – сумнівами, страхами, безпорадністю перед докорами, нездатністю зупинити неминуче» (Кочерга, 2007).

2009 р. постановку «Кассандри» здійснив Олександр Дзекун у Донецьку. Тоді це був сміливий крок для цього театру, в репертуарі якого було зовсім небагато інтелектуальних драм такого рівня. А отже глядача потрібно було готувати до рецепції ідей Лесі Українки. Вибір постановки такого складного твору був сміливим, проте виправданим, цьому сприяв новий статус театру як національного. На рубежі століть у донецькому театрі уже ставили драму Лесі Українки на античну тематику («Оргія», 2000), тож «Кассандру» нарекли «другим приходом Лесі» (Бобир, 2009).

У лютому 2010 р. журналістка Ліна Куц в огляді вистави Олександра Дзекуна зазначала: «Країну роздирають протиріччя. Конкуруючі впливові групи сперечаються, не поступаючись одна одній. Могутні сусіди підступно готують вторгнення. Та навіть зовнішня загроза не об'єднує національну еліту. Більшість схиляється до конформізму, меншість закликає гідно прийняти смерть. Так судилося. Змінити вже не можна нічого. Це – не короткий опис сучасної історії однієї пострадянської країни. Це – “Кассандра”, поставлена на сцені Донецького національного академічного українського музично-драматичного театру» (Куц, 2010). Проте за кілька років стане очевидним, що ці події відбуваються насправді на політичній арені Донецька. Оглядачі зазначали, що донецька «Кассандра» – «жива й до болю правдива», «без бутафорії», з особливим зануренням в античну атмосферу й дотриманням історизму й структури сценічного дійства античного театру.

Київський театр імені Івана Франка удруге звернувся до «Кассандри» Лесі Українки через пів століття, приурочивши 150-річному ювілею. Режисер вистави Давид Петросян обрав для нової постановки драми позачасовість, для нього те, що відбувається на сцені, «було, є і буде завжди»¹. «Лєся вклала туди стільки всього болючого, що поетика цього тексту потребує якогось навіть ірраціонального підходу до нього, – каже режисер. – Для мене “Кассандра” – це ірраціональний філософський трактат, і як режисеру – мені було дуже цікаво знайти акторам форму і місце в цьому матеріалі» (Базів, 2021).

¹ Кассандра: [опис вистави]. *Національний академічний драматичний театр імені Івана Франка*. URL: <https://ft.org.ua/ua/performance/kassandra>

Сценічний простір франківської «Кассандри» – абстрактний, годі шукати в ньому проєкцій на античну Трою чи прив'язку до сучасної України. Основний елемент сценографії – драбини, багато дерев'яних драбин, з яких актори монтують різні конструкції: мури, браму, навіть велетенського троянського коня. «Драбина – багатозначна метафора: підйом на небо і спуск у пекло, просунеш голову між поперечками – буде клітка, розкинеш руки – вийде розп'яття», – зауважує Юрій Володарський у рецензії «Вистава “Кассандра”: зурочена пророчиця» (Володарський, 2021). Режисер пояснює, що його драбина – символізує Ерос і Танатос, між якими «шлях людини від земного, смертного до божественного» (Базів, 2021).

Героїня Кассандри Давида Петросяна втілює «такий неспокійний і пристрасний тип» (Українка, 2021: 313), як про нього оповідала Леся Українка в листах до Ольги Кобилянської. «Кассандра – особлива, Кассандра – інша. Коли всі жінки простоволосі, вона в куцій шапочці. Коли всі ефектно вигинаються, вона ніяково сутулиться. Коли всі бадьоряться, в її очах застигає відчай», – слушно зауважує Юрій Володарський. Критик також відзначає, що Кассандра Давида Петросяна має «риси християнської мучениці» (Володарський, 2021), особливо помітно це в останніх сценах вистави: пози, жести, протистояння, гвалт юрби і врешті розп'яття. «Моя Кассандра, – писала Леся Українка, – гірше мучиться, ніж мученики віри і науки», хоча «її ніхто не каменує», «пророчий дух не дар для неї, а кара» (Українка, 2021: 313–314). Кассандра майже незмінно на сцені, вся дія вистави обертається довкола неї, вона майже не зникає з очей глядача. Режисер обрав з тексту драматичної поеми лише ті фрагменти, які розкривають його задум. Залишивши поза сценічним дійством чимало тексту драматургині, Давид Петросян додає до вистави поетичні тексти Лесі Українки, чим підсилює дію і силу слова.

Франківська «Кассандра» Петросяна має притчову універсальність. У виставі відчитуємо чимало алюзій на загальнокультурні візуальні образи й символи, передусім античної мітології і християнства, зокрема, розп'яття Христа й драбину Якова у пластиці, яблуко і книжку, ланцюг і мотузку, шапочку й квітки троянд у реквізитних символах. Майже немає Українчиного реквізиту, що прив'язувало б до символіки її драми. Символічною є метафора збирання книжок – обеззброєна й переможена Геленовими словами Кассандра збирає розкидані книжки по сцені.

Мова тіла Кассандри виразна, універсальна, експресивна; вона відсилає до певних кодів і сюжетів, що інтермедіально сигналізують до глядачів про певні підтексти, додаткові сенси. Вікторія Котенок у рецензії для часопису «Кіно-Театр» зауважує, що Кассандра пластикою, мімікою та манерою гри «нагадує то Марію Магдалину, то стражденну матір Ісуса Діву Марію, то саму Лесю Українку (фізично хвору, але незламну духом)», вона «втратила поставу цариці і зовсім не схожа на одну з найкрасивіших дочок троянського царя Пріама, яку покохав сам бог Аполлон», тому «розгублена і налякана, ходить на зігнутих ногах, ніби щомиті очікуючи на каміння, яке в неї може полетіти від оточуючих. На її обличчі – біль і мука» (Котенок, 2021: 8–9).

Наприкінці 2021 р. відбулася прем'єра «Кассандри» у Львові. Її поставив молодий режисер Ігор Білиць на головній сцені театру імені Марії Заньковецької. Епіграфом до вистави у друкованій версії програми взято слова Гелена до Кассандри: «Боги в тім винні, що дали тобі пізнати правду, сили ж не дали, щоб керувати правдою». А розлога цитата Оксани Забужко розкриває акценти, поставлені у сценічному тексті. Творці спектаклю актуалізували допис у блозі авторки на «Українській правді», опублікований у день 140-річчя Лесі Українки, 25 лютого 2011 р., і, за збігом обставин, річниці президенства Януковича: «Прокинься, Троє!! Смерть іде на тебе!!! (В одчинену браму лавою суне ахейське військо)», – цитує Лесю Українку авторка блогу. – «Перечитаймо сьогодні “Кассандру” – актуальнішого для України твору годі віднайти в усій сучасній світовій літературі. Про те, як легко маніпулювати масами у власних корисливих цілях. Як можна одібрати розум цілому народу й повести його на загибель, показавши йому з брами сексапільну Гелену (це – вперше помічене в історії європейської думки: до Лесі Українки ніхто не впізнав у “базовому інстинкті” – майбутнього потужного важеля управління масами). Про світ, у якому панують сліпі “базові інстинкти”: вино і м'ясо, танці й співи, “золотокудрі красуні” й шоу на брамі (телевізора ще не було!). Од цих інстинктів упала Українчина Троя. А її Кассандра – образ однозначно автобіографічний: пророцтв Лесі Українки ми не розчули й досі» (Забужко, 2011).

Заньківчанська протагоністка Кассандра – фігура позачасова, навіть зміна костюмів упродовж дії від сучасного – через оголеність – й до античного, не дає виразної прив'язки до хронотопу драми, навпаки, виводить її в універсальний образ. Але її послання – адресовані до нас сучасних. Антагоністка Гелена усім своїм єством –

солодким манірним голосом, позами, одягом, білявою перукою – втілення еротизму. Але не в його первісному значенні. «Леся Українка не знижує образа Гелени; вона не робить Гелени ні авантюрицею, ні розпутною, – пише Віктор Петров. – Навпаки, вона підносить її образ на ступінь узагальненого принципа: Гелена в неї це – спокій вроди, ототожненої з вічністю й всевладної як смерть» (Петров, 2013: 744). Гелена Ігоря Білиця – легковажна, безпутна, фривольна. Але й не схожа на жрицю богині Венери, радше втілення Мерилін Монро на сцені, за якою державні мужі й навіть правителі підуть услід, спокушені і вражені, склоняються, гинуть, кам'яніють, як перед богорівною (Українка, 2021: 12–13). Проте слід Гелени кровавий, наче її червоні сандалі. «Червоно-взута білая нога Гелени» ранила Троянську землю, коли ступила на неї вперше, а на десятому році війни в неї червоно-кроваві ноги аж по самі коліна. Тут метафора Лесі Українки стала акцентною деталлю костюмів героїв. Паріс – до пари Гелені – в червоногарячих спортивних шортах і топі з блискітками, завітчаний вінком із троянд; він легкодухий і легкодумний, жінкоподібний і без певності в тому, що має робити. Андромаха й інші троянки – втомлені від правди, бенкетують і пліткують, світські й легковажні, це їхнє «вино і м'ясо, танці й співи», страх і забуття. Навіть великі розквітлі червоні маки на сукні Андромахи не повертають пам'ять про полеглих у бою з ахейцями. Але ті маки промовляють до глядачів.

Кассандра показана наче героїнею з іншого світу, не належна до інших троянців – у неї навіть вбрання інше: чоловіче на початку дії, відтак костюм оголеності й грецький костюм царівни і жриці. Мова її пряма, вона не здатна на фальш, ні словом, ні жестом, її видіння і промовляння не лише через слово, а й через усе фізичне єство. Кассандра на сцені – сама оголеність. Її тілесна нагота – як гола правда, хоча й Гелен її застерігає, *«адже тая правда – / цнотлива дуже і поважна жінка, / і сором їй ходити без одежі»* (Українка, 2021: 57), й закутує у тканину, наче в гамівну сорочку, сковує руки й тіло. Бо ж правду може говорити хіба божевільна, хвора духом, її потрібно усмирити, приборкати, вгамувати. А правду вдягнути в ті слова, які хочуть чути люди, бо ж *«мова родить правду»*, каже Гелен (Українка, 2021: 61).

«Кассандра» заньківчан наголошує на пам'яті, зраді, взаєминах – одвічних питаннях людського суспільства. Це «історія про те, як соціум, нездатний прийняти правду про себе, втрачає свободу», –

говорить Ігор Білиць. Режисер пояснює: «Я змістив увагу саме на персонажів, які можуть зробити так, щоб війна сталася. Які риси характеру негативні ми маємо в собі для того, щоб війна відбувалася і як ми можемо не допустити того, що допустили герої Трої, щоби Троя зазнала поразки» (Ярема, 2021).

У вересні 2021 р. відбулася прем'єра вистави «Кассандра» в Чернігівському молодіжному театрі. В інтерв'ю «Суспільному. Чернігів» режисер вистави Роман Покровський зауважує: «Ми бачимо, як наші пророки, українські предки, справлялися майже з тією самою проблемою, з якою ми сьогодні зіштовхуємося. Це й агресія великої держави на маленьку. Це й тема наших передчуттів щодо цього, як ми з ними справляємося». Творці вистави позиціонують свою постановку як «артхаусне дійство про людську психологію» (Сафарова, 2021), твердять, що їхня вистава не про війну політичну, бо вона вже закладена в основі сюжету драматургині й триває в нас вже не перший рік, а про війну всередині кожної людини, про психологічний аспект війни¹. Для античного сюжету обрано сучасну стилістику, бо, як кажуть творці драми, більш актуального твору на сьогодні годі й шукати.

Цікавим прийомом у виставі є гра з реквізитом – морські кораблі, античні колони, дерев'яний троянський кінь та інші елементи на сцені іграшкові – все наче промовляє: ми іграшки, маріонетки, забавка в руках богів (чи людей). Гра на сцені відсилає до ідеї *homo ludens* Йогана Гейзінга, врешті й грецький агон був виявом цієї гри. Теоретик культури пише: «Відколи існують слова на означення бою і гри, чоловіки зазвичай називають війну грою. Ми вже ставили питання, чи можна це вважати за просту метафору, і дійшли негативного висновку <...>. В архаїчному мисленні ці два поняття часто ніби зливаються в одно»². Підсилюють ідею ігрового начала вистави й безпосередні елементи спортивної гри, як-от бадмінтон на пляжі, який грають над іграшковим морем з кораблями, наче паралель до драматичного змагання акторів – агону. Символічною є також заміна кітари на бандуру.

2018 р. до драматичної поеми Лесі Українки звернувся режисер Сергій Ковалевич (спільно з Наталією Половинкою і Театральним центром «Слово і голос» в межах метапроєкту «Блакитна Троя»), спершу у форматі семінарів-читань, а згодом поставивши моновиставу з Яриною Тарасюк в заголовній ролі. 2021 р. у «Слові і голосі»

1 Про прем'єру в Молодіжному театрі вистави «Кассандра». *Суспільне. Чернігів*. 2021. 13 верес. <https://cn.suspilne.media/episode/48463>

2 Гейзінга Й. Гра та війна. *Ното Ludens. Досвід визначення ігрового елемента культури* / пер. з англ. О. Мокровольського. Київ: Основи, 1994. С. 105.

відбулася прем'єра моновистави «Читаємо Кассандру. Свідчення слова. Світ Лесі Українки». Беручись до драми Лесі Українки, режисер також виходив із тези про несценічність твору, домінування літературного начала, аристократичність та інші чинники, які завадили «вмістити театральні ідеї Лесі Українки в існуючу на момент машину театру». Режисер відчув потребу іншого типу актора для драматургії Лесі Українки, який би дослідив «археологію слова», «доріс» до її драматургії. Моновистава з Яриною Тарасюк засвідчила нове прочитання драматичної поеми через заглиблення у внутрішнє буття тексту.

Під завісу 2021 р. у Києві народилася ще одна сценічна версія «Кассандри», яку поставив «Театр Невідомого», що є частиною Творчої майстерні «Топмуза» (Topmuza Arts & Cultural Center). Поставила виставу режисерка Ольга Ткаченко, засновниця й керівниця творчої майстерні. Її режисерські акценти поставлені на внутрішнє заглиблення й пізнання себе, адже у творчій лабораторії О. Ткаченко використовує психологічні практики, звернення до інших мистецтв, арттерапію. Цей театр аматорський, залучає охочих до опанування акторської професії, працює за методикою режисера Ігоря Калінаускаса.

Одна з найбільш видовищних постанов «Кассандри» народилася в Дніпрі. Прем'єра була запланована на 25 березня 2022 р., проте через повномасштабне вторгнення відбулася лише через рік. Поставив виставу молодий актор й режисер Олексій Клейменов. «Кассандра» Клейменова – рокована історія, драматизм і трагізм зображених подій і накладених початком повномасштабної війни переживань, інтерпретується через рок-культуру, музичне виконання, ритми, пластику. Рок-пісні й інші музичні треки, які створив до вистави Андрій Карачун, виводять глядача з-поза хронотопу античної Трої чи сучасних реалій до вічних і повторюваних подій.

Агресія росії супроти України змінила акценти в самій виставі під час її постановки, і в акторській грі на сцені. Анжеліка Ніколаєва, виконавиця головної ролі зауважує, що ключовими в часі війни є перші фрази діалогу Гелени й Кассандри: «Гелена: *Сестрице, радуйся!* Кассандра: *Радій, Гелено, – бо ми не сестри*» (Українка, 2021: 11). Сьогодні ці слова виразно набули контексту російсько-українських взаємин. Ми бачимо пихату і зверхню красуню Гелену, чий золоті кудрі увінчані златоглавом-гребенем, той що стереотипно нагадує російський головний убір – кокошник. Таких відсилань у виставі є ще чимало в різних елементах сценографії. Завдяки сценічному оформленню запрошеного київського художника Олега Татарінова

вистава набула видовищності, скульптурності, сучасних акцентів, багатозначності. Ефектними видалися використання скульптури-пам'ятника загиблого брата Кассандри троянського героя Гектора, машина-череп троянського коня, мобільні багатофункціональні обвуглені чорні будиночки, у які можна й голову сховати від проблем і з яких, як із Пандориної скриньки, червоні нитки-сльози виймати. Особливого шарму виставі додають костюми дизайнерки Світлани Югової, виконані в сучасній стилістиці.

У виставі Клейменова персоніфіковані образи Українчиної драми: пташки Гелена, білі голуби, що виконують його роботу, підтакують і підсилюють його пропагандистську роль, три сестри мойри: народження, життя і смерті, статечні пані, суворі й неблаганні, вбрані в чорному, ходять як тінь за Кассандрою, снують свої червоні ниті. З їхніх вуст історія про титанів Прометея та Епіметея звучить із особливим застереженням. На сцені з'являються і самі брати-титани, і винуватиця усіх бід людських Пандора, а глядачі, наче провидиця Кассандра, можуть бачити те, що за мурами Трої: поєдинки воїнів, загибель Троїла та інші сцени.

Гелен дніпровської вистави, говорячи словами Оксани Забужко, «фальшивий віщун», «інтелектуально найблисучіший з усіх Українчиних хамів», «“тонкий і гнучкий” психолог і маніпулятор масовою свідомістю, на чий “фригійський розум” могли б позаздрити й сучасні політтехнологи (розіграна ним комбінація з псевдоавгурським “пташиним шоу”, яким він посилає на смерть Ономаєву армію, належить уже до арсеналу інформаційного суспільства, – тут прообраз усіх масових PR-кампаній, із геббельсівською пропагандою включно...» (Забужко, 2007: 574–575).

Вистава вражає видовищністю декорацій, пластикою танцю й масовими сценами (у дійстві залучено понад два десятка акторів). Рокові ритми і пластика виявилися найбільш наближені до вияву внутрішньої напруги, болю і крику. Кожен із персонажів вистави виражає цей внутрішній крик по-своєму, цілісності усій картині надає музика. З особливою силою у фіналі вистави звучать у роковій версії роковані слова Лесі Українки у виконанні хору усіх акторів: «Мчить Арес неситий / на поводі Кіпрідинім, як огирь / в палу жаги. Готуйте гекатомбу!» (Українка, 2021: 16).

В огляді інсценізацій драми звертаємо увагу також і та ті сценічні дійства, де «Кассандра» була залучена до сценарію фрагментарно, разом з іншими творами Лесі Українки або й інших авторів. Вочевидь,

таких літературно-музичних композицій чи театральних постанов було чимало, проте в огляді згадуємо лише найбільш знакові.

На рубежі століть, у 1998–2002 роках, «Кассандра» звучала у проєкті «Жінка крізь віки» нью-йоркської Студії мистецтва слова. Режисеркою дійства була керівниця студії Лідія Крушельницька, яка в 1950–1960-ті роки була актрисою Театру-студії Йосипа Гірняка та Олімпії Добровольської, разом з ними розвивала «поетичний театр» (Кукуруза, 2014). В основі театральної постанови – вірші та драматичні твори Лесі Українки, зокрема «Кассандра», «На руїнах», «Камінний господар», які звучали голосами молодих жінок. У кожному фрагменті тексту дзвеніли сильні заклики до жінок і до сучасної України: «встань... зори... посій... відгородись... склади каміння... Колись тут стане дім», – згадувала Лариса Залеська-Онишкевич (Залеська-Онишкевич, 2009: 381).

Закономірно, що Кассандра мала вийти на луцьку сцену, позаяк місто пов'язане з іменем драматургині не лише біографічно, її ім'я носить університет, тут створено наукові інституції з дослідження її творчості, видано повне зібрання творів. 2013 р. було створено університетський театр «Коло Лесі», який дебютував виставою «Лесина містерія». З-поміж фрагментів із майже десятка драматичних творів авторки, використано також сцену із «Кассандри». Режисерка «Лесиної містерії» Світлана Органіста вибудувала виставу на контрасті ідей та антагонізмі образів, в основі постанови – гострі конфлікти різного типу, але базуються на протистоянні ідей, супроводжують фентезійну виставу чорний і білий ангели, сили Світла та Темряви. Діалог-протистояння Гелена й Кассандри — один із епізодів вистави. До 150-річчя драматургині, у лютому 2021 р., оновлену «Лесину містерію» Світлани Органістої поставили на сцені Волинського обласного академічного музично-драматичного театру імені Т. Шевченка як репертуарну виставу. До нової постановки художниця Наталія Градиська цілком оновила дизайн костюмів, надавши виставі нового життя.

У квітні 2019 р. львівський експериментальний театр «Гершом» («Gershom») презентував театральний-перформативний проєкт «Cassandra», базований на текстах Лесі Українки. В основі постановок, як свідчать афіші 2018 р. використовували також тексти Есхіла й Бернарда Шоу. Режисером перформативного дійства став ініціатор театрального проєкту і його художній керівник Сет Баумрін, професор одного з американських університетів. Проєкт «Гершому» мав коротке сценічне життя, проте

порушував важливі соціальні питання і мав відміну концепцію від інших постав «Кассандри». Акцент у гершом-ській постановці зроблено на важливих суспільних темах минулого й сьогодні – позбавлення жінок голосу в соціумі і протест проти тиранії. «Події, які відбуваються відразу після Троянської війни, можуть легко перетворитись у нашу повсякденність», – застерігають автори ідеї в анонсі проєкту. Тексти Лесі Українки в контексті перфор-мансової теми відстоювання права голосу жінки – чи не найбільш промовисті в нашій класичній спадщині, oprіч Кассандри, що замість прями пророкує, проявляє голос усупереч звичаю («Кассандрі байдуже, що випадає, / що ні, – вона лиш те чинити мусить, / що їй на долю випало») (Українка, 2021: 30), право голосу відстоюють й героїні інших її творів. Творці перформансу «Кассандра» декларували свій проєкт як такий, що стосується жінок, чийого голосу не було почуто і чию силу характеру не було помічено, а мітологічна Кассандра вже тисячі років втілює образ жінок, яких позбавлено голосу.

25 лютого 2021 р. прем'єрою літературно-музичної композиції «Зі співом на устах» відзначив ювілей Лесі Українки Миколаївський академічний художній російський драматичний театр. У вінок композиції було вплетено уривки з «Кассандри», «Камінного госпо-даря», «Лісової пісні» та віршів Лесі Українки. Режисером дійства був Костянтин Гросман. Творці вистави обрали діалог Кассандри й Гелена із шостої дії драми, вибудувавши його наближено до античного агону. Антагоністи загострюють важливий для сучасності конфлікт, один із ключових для цієї драми. Знаково, що фінальні слова Кассандри після вісток Поліксени про загибель Ономая, втечу лідійського війська та слів Гелена: «Радій, Кассандро, ти перемогла!», звучать програмними рядками назви раннього вірша Лесі Українки: «Contra spem spero!».

Фрагменти «Кассандри» увійшли також до вистави-притчі «ЛесЯ Українка», поставленої у Черкаському академічному обласному українському музично-драматичному театрі імені Т. Г. Шевченка в березні 2021 р. Задум режисера дійства Павла Гончарова – об'єднати наскрізно чотири поеми Лесі Українки, персонажі яких наділені пророчим даром: «Одержима», «Камінний господар», «Кассандра», «Бояриня». В основу сценарію покладено також листи та поезії Лесі Українки, авторську музику, створену для вистави, із елементами рок-опери. Творці вистави наголошують на містичному началі своєї притчі, у потойбіччі ЛесЯ Українка зустрічається з героями своїх драм. Павло Гончаров в інтерв'ю «Суспільному. Черкаси» коментує топос сценічного дійства так: «Місце події у нас містичне. Це щось між небом і землею» (Калюжна, 2021), «дія

притчі відбувається у місці, яке кожен глядач має сам для себе з'ясувати, домалювати, має бути співавтором» (Квятковська, 2021). Топос потойбіччя наскрізно поєднує різні хронотопи Українчиних драм. «Через композицію творів я прагну донести актуальність закликів Лесі Українки, розкрити очі на певні речі, які завжди відбувалися в нашій країні, показати, що українці завжди прагнули до свободи. Я вважаю, що слово Лесі може спонукати до пробудження тих людей, які ще не прокинулися» Костюк, 2023).

До українських сценічних версій «Кассандри» упродовж недавнього часу додалися також постанови театрів у Великій Британії та Польщі (див. Хронологію театральних постановок).

Наукова новизна

У дослідженні уперше зібрано й систематизовано інформацію про майже два десятки постановок драматичної поеми «Кассандра» Лесі Українки. На основі компаративного аналізу здійснено огляд сценічних адаптацій літературного твору, режисерські рішення, проаналізовано рецензії на прем'єри, інтерв'ю та театральні анонси. У межах дослідження уперше здійснено огляд матеріалів першої постанови драматичної поеми в українському театрі «Заграва» 1967 р., спростовано поширену в медіа та інших публікаціях думку про першу сценічну адаптацію «Кассандри» на київській сцені 1970 р.

Висновки

Українчина «Кассандра», яка за життя авторки не побачила світла рампи й навіть уважалася несценічною драмою, через понад століття виявилася однією із найпродуктивніших драм, яка таїть глибинні смисли повторюваності світової історії. 150-річний ювілей Лесі Українки 2021 р. чи не вперше за роки незалежності комплексно й багатоаспектно повернув у суспільний дискурс цю драму, зокрема через театральні постановки, завдяки доступності тексту в 14-томному виданні та через медіа (трансляції запису радіовистав, онлайн-покази) тощо.

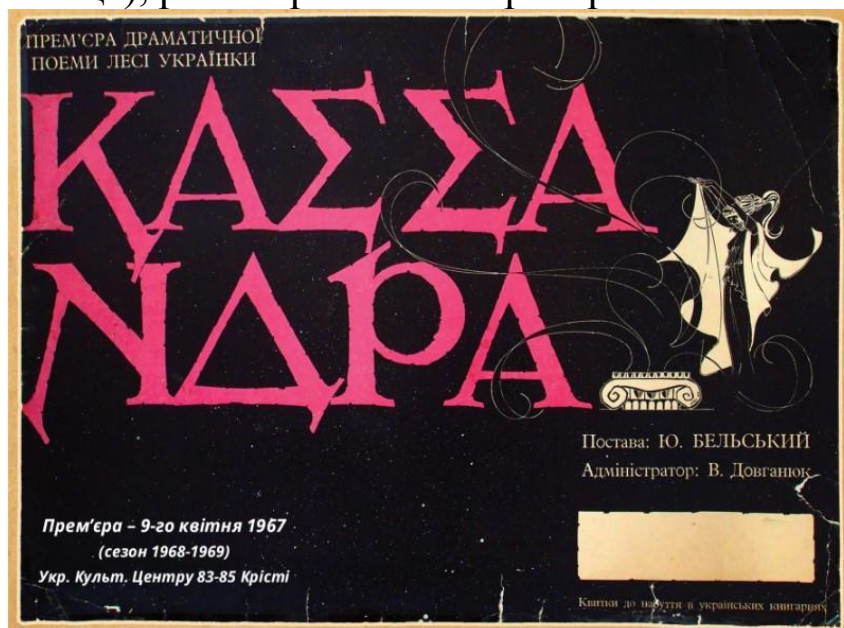
Упродовж 2021–2022 років прем'єри сценічних версій «Кассандри» Лесі Українки відбулися у Києві, Львові, Чернігові й навіть у Лондоні, вона була включена в постановки разом з іншими творами драматургині в Миколаєві й Черкасах, годі говорити вже й про низку малих ініціатив, як от сценічні читання чи спроби інсценізації в закладах освіти. Ці постановки симптоматично засвідчили зацікавлення цією драмою Лесі Українки, актуалізацію її в контексті сучасних суспільних катаклізмів. Сценічні версії «Кассандри» дуже різноманітні: від мінімалістичного зовнішнього дійства і проживання драми через голос і внутрішні переживання в

моновиставі – до видовищних постанов на великій сцені з бойовими поєдинками, танцювальною пластикою і рок-музикою.

**Хронологія театральних постановок
драматичної поеми «Кассандра» Лесі Українки**

- 1967 – «Кассандра», Театр «Заграда», драматичний ансамбль у Торонто (Канада), режисер Юрій Бельський.
- 1970 – «Кассандра», Київський театр української драми імені Івана Франка, режисер Сергій Сміян.
- 1971 – «Кассандра», Запорізький обласний український музично-драматичний театр імені М. Щорса (нині Запорізький академічний обласний український музично-драматичний театр імені В. Г. Магара), режисер Микола Равицький.
- 1998 – «Жінка крізь віки» (поетична композиція включала тексти драми «Кассандра»), Студія мистецтва слова (Нью-Йорк, США), режисерка Лідія Крушельницька.
- 2002 – «Кассандра», Київський експериментальний театр Національного університету «Києво-Могилянська академія», режисерка Олена Богатирьова.
- 2007 – «Кассандра», народний любительський ексклюзив-театр «Сім Муз», режисерка Тетяна Павлюк.
- 2009 – «Кассандра», Донецький національний академічний український музично-драматичний театр, режисер Олександр Дзекун.
- 2014 – «Лесина містерія», драма-феєрія за творами Лесі Українки включає фрагменти драми «Кассандра», Театр-студія «Коло Лесі» (Луцьк), режисерка Світлана Органіста; 2021 рік (оновлена вистава), Волинський академічний обласний український музично-драматичний театр імені Т. Г. Шевченка (Луцьк), режисерка Світлана Органіста.
- 2018–2019 – «Cassandra», (перформанс, включав тексти Лесі Українки та фрагменти драми, «Кассандра»), експериментальний театр «Гершом» («Gershom») (Львів), режисер Сет Баумрін.
- 2021 – «Кассандра», Національний академічний драматичний театр імені Івана Франка (Київ), режисер Давид Петросян;
– «Зі співом на вустах» (літературно-музична композиція за творами Лесі Українки, включала уривки з віршів та драм, зокрема й поеми «Кассандра»), Миколаївський академічний художній російський драматичний театр (тепер Миколаївсь-

- кий академічний художній драматичний театр), режисер Костянтин Гросман;
- «Кассандра», Національний драматичний театр імені Марії Заньковецької, режисер Ігор Білиць;
 - «ЛесЯ Українка» (сценічне дійство за мотивами творів Лесі Українки, включає фрагменти «Кассандри», Черкаський академічний обласний український музично-драматичний театр імені Т. Г. Шевченка, режисер Павло Гончаров;
 - «Кассандра», Чернігівський обласний молодіжний театр, режисер Роман Покровський;
 - «Читаємо Кассандру. Свідчення Слова. Світ Лесі Українки», моновистава, театральний центр «Слово і голос» (Львів), режисер Сергій Ковалевич;
 - «Кассандра», Творча майстерня «Топмуза» (Тормуза Arts & Cultural Center) (Київ), режисерка Ольга Ткаченко.
- 2022 – «Кассандра» («Cassandra»), Творча спільнота «Live Canon» (Лондон, Велика Британія), режисерка Гелен Істман.
- 2023 – «Кассандра», Дніпровський академічний театр драми та комедії, режисер Олексій Клейменов.
- 2024 – «Кассандра», Народний аматорський експериментальний театр-студія «10 ряд 10 місце» (Ковель), режисерка Альона Малюга-Мельникова;
- «Кассандра» («Cassandra»), Театр «Емігрант» (Познань, Польща), режисерка Ольга Григораш.

Література

- Базів, Л. (2021). Кассандра. Між Еросом і Танатосом: [інтерв'ю з Давидом Петросяном]. *Укрінформ*. 18.04.2021. URL: <http://surl.li/teszwm>
- Бобир, А. (2009). «Кассандра» віщувала аншлаг. *Україна молода*, 245. 30.12.2009. URL: <https://www.umoloda.kiev.ua/number/1566/164/55164>
- Богатирьова, О., Широков Г. (2004). «Ми просто зобов'язані відчувати себе вільними!»: інтерв'ю / розмову вела Г. Липківська. *Просценіум*, 3 (10), 66–72.
- Вергеліс, О. (2008). Леді зникає. Актриса Юлія Ткаченко. Останній уклін. *Дзеркало тижня*. 28.03.2008. URL: <http://surl.li/zhlaiu>
- Володарський, Ю. (2021). Горіла Троя, палала. Вистава «Кассандра»: зурочена пророчиця Кассандра. *Yabl*. 20.02.2021. URL: <http://surl.li/tsyfwu>
- Гайдабура, В. (2006). *Летючий корабель Лідії Крушельницької: Студія Мистецького слова в Нью-Йорку*. Київ: Факт.

- Гайдабура, В., Терлецький, Й. (2013). *Заграва. Український театр Канади (1953–2013)*. Торонто.
- Гейгінга, Й. (1994). *Гра та війна. Ното Ludens. Досвід визначення ігрового елемента культури*. Київ: Основи.
- Забужко, О. (2007). *Notre Dame d'Ukraine: Українка в конфлікті міфологій*. Київ: Факт.
- Забужко, О. (2011). Про дві сьогоднішні річниці. *Українська правда*. 25.02.2011. URL: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/zabuzhko/4d6789a5ce497/>
- Залеська-Онишкевич, Л. (2009). *Монтаж із творів Лесі Українки. Залеська-Онишкевич Л. Текст і гра: Українська модерна драма*. Львів: Літопис.
- Знаменні та пам'ятні дати Запоріжжя на 2021 рік: календар і короткі довідки з бібліографічними списками (2020). Запоріжжя: Статус.
- Калюжна, С., Рева, Т. (2021). На основі листувань та віршів Лесі Українки: у Черкасах покажуть нову виставу. *Суспільне. Черкаси*. 23.03.2021. URL: <http://surl.li/hhjysi>
- Кассандра (1974). URL: <http://surl.li/zmupmv>
- Кассандра: [опис вистави]. *Національний академічний драматичний театр імені Івана Франка*. URL: <https://ft.org.ua/ua/performance/kassandra>
- Квятковська, О. (2021). «Хто зрікся всього, а себе не зрікся, не любить той», – «ЛесЯ Українка» прем'єра притчі у Черкаському театрі Шевченка. *Нова Доба*. 29.03.2021. URL: <http://surl.li/dnliai>
- Костюк, К., Зозуля Т. (2023). Вистава про потойбіччя: у Черкасах покажуть притчу «Леся Українка». *Суспільне. Черкаси*. 25.01.2023. URL: <http://surl.li/jyujuku>
- Котенок, В. (2021). «Кассандра»: у пошуках правди та істини. *Кіно-Театр*, 4, 8–9.
- Кочерга, С. (2007). «Була колись пророчиця Кассандра...». *Кримська світлиця*. 30.03.2007. URL: <http://surl.li/ucxxvr>
- Кукуруза, Н. (2014). Жанр і форми літературної композиції у творчості діячів мистецтв української діаспори. *Мистецтвознавчі записки*, 25, 208–215.
- Куц, Л. (2010). Олександр Дзекун: «У моїй виставі нічого бутафорського немає!». *Голос України*. 20.02.2010. URL: <http://surl.li/vssmcu>
- Леся Українка на театральній сцені: бібліографічний довідник: 1899–2020* (2021). Київ: Мистецтво.
- Петров, В. (2013). *Драматична поема Лесі Українки «Кассандра»*. Петров В. *Розвідки*: в 3 т. Т. 2. Київ: Темпора, 740–748.
- Про прем'єру в Молодіжному театрі вистави «Кассандра». *Суспільне. Чернігів*. 13.09.2021. <https://cn.suspilne.media/episode/48463>
- Рихтицька, Д. (1990). Людина високого духу і злету. *Визвольний Шлях. Річник XLIII*. Кн. 11 (512). Листоп., 1368–1374.
- Сафарова, О. (2021). «Кассандра» за Лесею Українкою: у Чернігівському молодіжному театрі відбулася прем'єра. *Суспільне. Чернігів*. 17.09.2021. URL: <http://surl.li/jjtzpy>
- Суботіна, Л. (2002). Фантазії і фантоми Олени Богатирьової. *Кіно-Театр*, 5, 18–19.
- Українка, Леся. (1970). *Кассандра: трагедія на 2 дії* (сценічна редакція С. Сміяна). Київ.

- Українка, Леся. (2021). *Повне академічне зібрання творів* (Т. 1–14). Луцьк: Волинський національний університет імені Лесі Українки.
- Ярема, Г. (2021). «Кассандра» дуже актуальна, бо перегукується з теперішньою ситуацією в Україні. *Високий Замок. Життя*. 26.12.2021.

References

- Baziv, L. (2021). *Kassandra. Mizh Erosom i Tanatosom* [Cassandra. Between Eros and Thanatos]: [interview z Davydom Petrosianom]. *Ukrinform*. 18.04.2021. URL: <http://surl.li/teszmnw> (in Ukrainian).
- Bobyр, A. (2009). «Kassandra» vishchuvala anshlah [*Cassandra* predicted a sold-out crowd]. *Ukraina moloda*. Vyp. 245. 30.12.2009. URL: <https://www.umoloda.kiev.ua/number/1566/164/55164>(in Ukrainian).
- Bohatyrova, O., Shyrovkov, H. (2004). «My prosto zoboviazani vidchuvaty sebe vilnymy!» [«We just have to feel free!»: interview]: interview / rozmovu vela H. Lypkivska. *Prostsenium*, 3 (10), 66–72 (in Ukrainian).
- Verhelis, O. (2008) *Ledi znykaie. Aktrysa Yuliia Tkachenko. Ostannii uklin* [The lady disappears. Actress Yulia Tkachenko. The last bow]. *Dzerkalo tyzhnia*. 28.03.2008. URL: <http://surl.li/zhlaiu> (in Ukrainian).
- Volodarskyi, Yu. (2021). *Horila Troia, palala. Vystava «Kassandra»* [Troy was burning, burning. The play *Cassandra: the star-crossed prophetess Cassandra*]: zurochena prorochytsia Kassandra. *Yabl.* 20.02.2021. URL: <http://surl.li/tsyfwu> (in Ukrainian).
- Haidabura V. (2006). *Letiuchy korabel Lidii Krushelnytskoi : Studiia Mystetskoho slova v Niu-Yorku* [Lidia Krushelnytska's flying ship: Artistic Word Studio in New York]. Kyiv: Fakt. (in Ukrainian).
- Haidabura, V., Terletskyi, Y. (2013). *Zahrava. Ukrainskyi teatr Kanady (1953–2013)* [Zahrava. Ukrainian Theater of Canada]. Toronto (in Ukrainian).
- Heihinha, Y. (1994). *Hra ta viina* [Play and war]. *Heihinha Y. Homo Ludens. Dosvid vyznachennia ihrovoho elementa kultury*. Kyiv: Osnovy (in Ukrainian).
- Zabuzhko, O. (2007). *Notre Dame d'Ukraine: Ukrainka v konflikti mifolohii*. [Notre Dame d'Ukraine: Ukrayinka in the Conflict of Mythologies]. Kyiv: Fakt (in Ukrainian).
- Zabuzhko, O. (2011). *Pro dvi sohodnishni richnytsi* [About today's two anniversaries]. *Ukrainska pravda*. 25.02.2011. URL: <https://blogs.ppravda.com.ua/authors/zabuzhko/4d6789a5ce497/> (in Ukrainian).
- Zaleska-Onyshkevych, L. (2009). *Montazh iz tvoriv Lesi Ukrainky* [Montage from the works of Lesya Ukrainka]. *Zaleska-Onyshkevych L. Tekst i hra: Ukrainska moderna drama*. Lviv: Litopys (in Ukrainian).
- Znamenni ta pamiatni daty Zaporizhzhia na 2021 rik* [Important and memorable dates of Zaporizhzhia for 2021]: kalendar i korotki dovidky z bibliografichnymy spyskamy (2020). Zaporizhzhia: Status. (in Ukrainian).
- Kaliuzhna, S., Reva T. (2021). *Na osnovi lystuvan ta virshiv Lesi Ukrainky: u Cherkasakh pokazhut novu vystavu* [Based on the correspondence and poems of Lesya Ukrainka: a new play will be shown in Cherkasy]. *Suspilne. Cherkasy*. 23.03.2021. URL: <http://surl.li/hhjysi> (in Ukrainian).
- Kassandra* (1974). [Cassandra] URL: https://www.youtube.com/watch?v=0S7_B-IdWIE&list=PLr_wjmh9KOGj2E2JXS8X0dNiQKIGLMSqi. (in Ukrainian).

- Kassandra: [opys vystavy] [Cassandra]. *Natsionalnyi akademichniy dramatychnyi teatr imeni Ivana Franka*. URL: <https://ft.org.ua/ua/performance/kassandra> (in Ukrainian).
- Kviatkovska, O. (2021). «Khto zriksia vsoho, a sebe ne zriksia, ne liubyt toi», – «Lesia Ukrainka» premiera prytchi u Cherkaskomu teatri Shevchenka [«He who has renounced everything, but has not renounced himself, is not loved» – *LesYa Ukrainka*, the premiere of the parable at the Cherkasy Shevchenko Theater]. *Nova Doba*. 29.03.2021. URL: <http://surl.li/dnliai> (in Ukrainian).
- Kostiuk, K., Zozulia T. (2023). Vystava pro potoibichchia: u Cherkasakh pokazhut prytchu «Lesia Ukrainka» [A play about the afterlife: the parable *Lesya Ukrainka* will be shown in Cherkasy]. *Suspilne. Cherkasy*. 25.01.2023. URL: <http://surl.li/jyjuku> (in Ukrainian).
- Kotenok, V. (2021). «Kassandra»: u poshukakh pravdy ta istyny [Cassandra: in search of truth and truth]. *Kino-Teatr*, 4, 8–9. (in Ukrainian).
- Kocherha, S. (2007). «Bula kolys prorochytsia Kassandra...» [“There was once a prophetess Cassandra”]. *Krymska svitlytsia*. 30.03.2007. URL: http://lesiaukrainka.ukrlife.org/7muz_kass.html
- Kukuruza, N. (2014). Zhanr i formy literaturnoi kompozytsii u tvorchosti diiachiv mystetstv ukrainskoi diaspory [Genre and forms of literary composition in the work of artists of the Ukrainian diaspora]. *Mystetstvoznavchi zapysky*, 25, 208–215 (in Ukrainian).
- Kushch, L. (2010). Oleksandr Dzekun: «U moii vystavi nichoho butaforskoho nemaie!» [Oleksandr Dzekun: «There is nothing fake in my play!»]. *Holos Ukrainy*. 20.02.2010. URL: <http://www.golos.com.ua/article/146553> (in Ukrainian).
- Lesia Ukrainka na teatralnii stseni : bibliohrafichniy dovidnyk* [Lesya Ukrainka on the theater stage: bibliographic guide]: 1899–2020 (2021). Kyiv: Mystetstvo (in Ukrainian).
- Petrov, V. (2013). Dramatychna poema Lesi Ukrainky «Kassandra» [Lesya Ukrainka’s dramatic poem *Cassandra*]. *Petrov V. Rozvidky : v 3 t. T. 2*. Kyiv: Tempora, 740–748 (in Ukrainian).
- Pro premieru v Molodizhnomu teatri vystavy «Kassandra». (2021). [About the premiere of the play *Cassandra* at the Youth Theater]. *Suspilne. Chernihiv*. 13.09.2021. <https://cn.suspilne.media/episode/48463> (in Ukrainian).
- Rykhtytska, D. (1990). Liudyna vysokoho dukhu i zletu [A person of high spirit and flight]. *Vyzvolnyi Shliakh*. Richnyk XLIII. Kn. 11 (512). Lystop., 1368–1374 (in Ukrainian).
- Safarova, O. (2021). «Kassandra» za Leseiu Ukrainkoiu: u Chernihivskomu molodizhnomu teatri vidbulasia premiera [Cassandra by Lesya Ukrainka: the premiere took place at the Chernihiv Youth Theater]. *Suspilne. Chernihiv*. 17.09.2021. URL: <http://surl.li/jjtzpy> (in Ukrainian).
- Subotina, L. (2002). Fantazii i fantomy Oleny Bohatyrovoi [Fantasies and phantoms of Elena Bogatyreva]. *Kino-Teatr*, 5, 18–19. (in Ukrainian).
- Ukrainka, Lesia (1970). *Kassandra*: trahediia na 2 dii (stsenichna redaktsiia S. Smiiana) [Cassandra]. Kyiv (in Ukrainian).
- Ukrainka, Lesia (2021). *Povne akademichne zibrannia tvoriv* (T. 1–14) [Complete Academic Collection of Works]. Lutsk: Volynskyi Natsionalnyi Universytet Imeni Lesi Ukrainky (in Ukrainian).

Yarema, H. (2021). «Kassandra» duzhe aktualna, bo perehukuietsia z teperishnoiu sytuatsiieiu v Ukraini [*Cassandra* is very relevant, because it resonates with the current situation in Ukraine]. *Vysoky Zamok. Zhyttia*. 26.12.2021 (in Ukrainian).

Oksana Levytska. Making Prophecies From Stage: An Overview of the Theatrical Adaptations of Lesya Ukrainka's Dramatic Poem *Cassandra*. A myth about lack of stageability has long been surrounding Lesya Ukrainka's dramatic texts, including *Cassandra*. This sentiment has been echoed frequently and in different contexts – from the first literary critics to contemporary stage directors and theatre critics. Nonetheless, at the turn of the first and second decades of the 21st century, almost 100 years after it was written, *Cassandra* appears to be one of the most productive texts for understanding Ukrainian history and modernity.

The article aims to provide an overview of the theatrical adaptations of Lesya Ukrainka's dramatic poem *Cassandra* made in Ukraine and abroad between the first staging in 1967 in Canada and the premieres of the 2023/2024 season.

The study's interdisciplinary methodology encompasses literary studies, art criticism and culture studies. To conduct an overview of the theatrical adaptations of Lesya Ukrainka's drama, bibliographical search and material systematisation methods have been used; a source study approach has been used to find and process archival documents and periodicals; a historical and typological approach has been used to highlight the history of productions; a comparative method has been used to compare the stage version and the text of the dramatic poem; intermedial studies have been applied to the analysis of the interaction between the arts.

Following the research, an overview of the theatrical productions of Lesya Ukrainka's dramatic poem *Cassandra* in Ukraine, Canada, Poland, and the United Kingdom has been conducted. The overview includes stage performances that use text from Lesya Ukrainka's *Cassandra*, most of which are contemporary productions. The study is the first to collect and systematise information about nearly two dozen productions of Lesya Ukrainka's dramatic poem *Cassandra*. Comparative analysis has been used to provide an overview of the stage adaptations of the literary work and the directorial decisions and to analyse reviews of premieres, interviews, and theatre announcements. The materials of the first theatrical adaptation of the dramatic poem in the Ukrainian Zahrava Theatre in 1967 have been outlined for the first time and the widespread media opinion about the first stage adaptation of *Cassandra* on the Kyiv stage in 1970 has been refuted.

The conclusions summarise the history of theatrical adaptations of Lesya Ukrainka's dramatic poem *Cassandra*, which was not staged during the author's lifetime and was even considered a drama with no potential for staging. Two dozen productions prove that the dramatic poem belongs to some of the most productive texts and conceals hidden meanings of world history repeating itself. Lesya Ukrainka's 150th birthday in 2021 and the current russian-Ukrainian war have actualised this drama and brought it back into public discourse through numerous theatrical productions that offer its multiple readings and interpretations.

Key words: Lesya Ukrainka, *Cassandra*, stage adaptation, film adaptation, film-performance, scenography, performance, dramatic poem, intermediality, comparative studies, review.

Левицька Оксана Степанівна – кандидат філологічних наук, доцент Національного університету «Львівська політехніка», докторант Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України, <https://orcid.org/0000-0002-5033-4661>; oksana_levytska@ukr.net